

IRONIAN TULKINNASTA LAAJAAN TEKSTIKÄSITYKSEEN

Toini Rahtu *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006. 240 s. ISBN 951-746-852-0.

Tekstintutkimuksen traditio ei fennistiikassa ole järin pitkä. Kun on perinteisesti keskitytty pääosin kielen pienten formaalisten yksikköjen tarkasteluun, jokainen tekstejä tarkasteleva opinnäytetyö on merkinnyt linjan etsintää — ja uudenlaisia metodisia ratkaisuja. Tämä näkyy myös Toini Rahdun väitöskirjatutkimuksessa *Sekä että: Ironia koherenssina ja inkoherenssina*.

Tekstien tutkiminen tuo väistämättä mukanaan tekstien funktionaaliset ja sosiokulttuuriset ominaisuudet. Tarkastelukulmia on lingvistiikassa etsitty systeemifunktionaalisen teorian (Karvonen 1995; Heikkinen 1999) ja siihen liittyvän genretutkimuksen (Mäntynen 2003) alalta, väljästi määriteltävästä (kriittisestä) tekstin-/diskurssintutkimuksesta (Tainio 2001; Heikkilä 2006), dialogisuudesta ja keskusteluanalyyseista (Makkonen-Craig 2005). Parhaimmillaan fennistinen tekstintutkimus nähdäkseni yhdistää tekstien ja tekstilajien tutkimuksen suomen kielen ominaispiirteiden analyysiin.

Rahdun tutkimusta voisi kuvailla asiatekstien reseptiotutkimukseksi. Tutkijan käyttämällä metodilla ei ole suoranaisia esikuvia. Pohja-aineistona olevat tekstit, emotekstit, ovat kantaa ottavia lehtikirjoituksia. Sen lisäksi aineistona ovat niistä tehdyt tulkinnat. Työssä tarkastellaan lehtitekstien ironiaa paitsi tekstianalyysin keinoin myös eksperimentaalisesti, sillä tulokset perustuvat koehenkilöiltä saatuihin vastauksiin ja yhdessä tapauksessa spontaaniin palautteeseen. Kyselyt on tehty suomen kielen opiskelijoille; muu lukijaresponssi on lehden toimitukseen tullutta aineistoa.

Perustamalla päätelmänsä koehenkilöiden tulkintaan Rahtu on voinut välttää tutkijan intuitiivisia ja arvottavia kannanottoja.

Rahtua aiemmin suomalaiset lingvistit ovat tutkineet ironiaa melko niukasti. Sitä ovat artikkeleissaan käsitelleet Laitinen (1988) ja Lähteenmäki (1994). Myös Variksen väitöskirjassa (1998) ironia on yhtenä näkökulmana, ja ironiaan liittyviä emotionaalisia aineksia on käsitelty myös Yli-Vakkuri (1986). Laajin aiempi Suomessa tehty ironiatutkimus on Kohvakan (1997) saksan kielen väitöskirja. Myös Kohvaka käyttää ironiatutkimuksen aineistona lehtitekstejä, mutta hänen metodinaan on tutkijan analyysi.

Rahtu esittää, että ironinen tulkinta ei voi perustua yksinkertaiseen vastakohtaisuuteen eikä kielteisyyteen. Kirjan otsikkoon *Sekä että* sisältyykin tutkimuksen tärkein painotus: ironinen tulkinta syntyy, kun läsnä ovat yhtä aikaa sekä sananmukainen että toinen merkitys. Tutkimuksen nimen jatko *Ironia koherenssina ja inkoherenssina* viittaa siihen, että ironiaa tarkastellaan koherenssin osana. Tämä oivallus onkin tekijän mukaan ollut ratkaiseva tutkimusnäkökulman muotoutumisen kannalta.

Rahtu testaa kokeellisessa tutkimuksessaan komponenttihypoteesia ja inkoherenssihypoteesia. Inkoherenssihypoteesin perusajatuksena on, että lukijan oivallus inkoherenssista käynnistää ironian komponenttien etsinnän. Oletuksena on, että ne toimivat samanaikaisesti. Intentionaaliseen inkoherenssin kokemukseen Rahdun tutkimuksessa kuuluu sekä kulttuurisia ja ideologisia arvoja että tekstin laatuun liittyviä odotuksia. Kun Rahtu tulkitsee koherenssin

sekä konkreettisesta tekstistä että kontekstista muotoutuvaksi, ironia määrittäyty tekstuaalis-tilanteiseksi ilmiöksi — ja tekstin rajat avautuvat.

Ironian vastaanottoa tarkastellaan tutkimuksessa vaiheittaisena prosessina, ja pääkysymykseksi nousee: milloin teksti voidaan tulkita ironiseksi? Tutkija pyrkii ironisen tulkinnan määrittelyyn siten, että hän nimeää ironian komponentit, joiden tulee olla mukana tulkinnassa: Ne ovat (1) negatiivinen sanoma, joka on tulkittava (2) tuottajansa intention mukaiseksi, (3) kohde ja useimmiten myös (4) uhri. Olennainen on (5) monitulkintainen esitystapa: jokin, joitakin tai kaikki komponenteista 1–4 tajutaan kätkeytyä ja ne on pääteltävä itse. Ironian komponenttimäärittelmä kuvataan tutkimuksessa täsmällisesti ja vakuuttavasti: Inkoherenssi voi käynnistää ironisen tulkinnan, jos se koetaan tahalliseksi vihjeeksi. Lukija siis alkaa tekstin inkoherenssin piirteitä havaittuaan etsiä syitä havaitsemaansa epäyhtenäisyyteen.

Tutkimuksen ydinosa on kolmas luku, jossa teoriaa testataan lukijoilta saatujen kuvausten ja tekstien analyysin avulla. Vaativan teoriakehyksen yhdistäminen autentiseen aineistoon on onnistunut hyvin. Rahtu saa tutkimuksensa avulla konkreettisesti kuvatuksi ei-ironisen ja ironisen lukutavan eroja. Hän osoittaa, että ei-ironisen lukutavan tuottaa usein tuottajan/toimittajan/kertojan roolin huomiotta jättäminen. Ei-ironinen lukija on suorassa yhteydessä tekstin henkilöihin. Hän, niin kuin Rahtu toteaa, olettaa tekstin olevan suoraa heijastumaa todellisuudesta. Ironiselle tekstillehän on kuitenkin ominaista tuottajan tahallisesti aiheuttama monitulkintaisuus: hän on sanovinaan muuta kuin tarkoittaa.

Vaikka Rahdun ironiamäärittelyssä on keskeistä tuottajan intention löytäminen, hän tekee eron tuottajan intention ja tulkitsijan tulkinnan välille ja välttää näin intentionaa-

lisen virhepäätelmän — siis sen, että oletetaan tekstin tarkoittavan sitä, mitä kirjoittaja on aikonut sanoa. Työn toinen esitarkastaja Lea Rojola onkin lausunnossaan kiinnittänyt huomiota siihen, että vaikea kysymys tekijän/tuottajan intentiona painottuu tutkimuksissa usein pohdinnaksi lukijan intentiona. Rahdun tutkimuksen mukaan lukutapojen variaatio on mahdollinen tuottajan intention etsinnän tarpeesta huolimatta. Työ olisi tarjonnut mahdollisuuden yleisemminkin pohtia tätä intentionien ristiriitaa, myös suhteessa siihen, että esimerkiksi joidenkin lehden lukijoiden ei-ironinen tulkinta muuttui heidän keskusteltuaan toimittajien kanssa. Mikä tekee ironisesta tulkinnasta paremman? Onko tuottajalla siis kuitenkin oikeus vaikuttaa lukijan tulkintaan? Onko ei-ironisten lukijoiden tulkinta vain keskeneräinen, korjaamista vaativa vai onko se oikeutettu esimerkiksi sillä perusteella, että heillä on tiettyjä lehtiteksteihin liittyviä odotuksia? Tutkimuksessa on selvä tekstuaalis-pragmaattinen painotus. Tyylin vaihtelu ironisen tulkinnan virittäjänä jää tässä tutkimuksessa vähemmälle huomiolle kuin lingvistisissä tutkimuksissa yleensä.

Rahtu on pitkän linjan ironiatutkija: hän on käsitellyt aihetta väitöskirjamonografiensa lisäksi vuodesta 1991 lähtien noin kymmenessä artikkelissa, joista osa on yleistajuisia ja kirjoittamisen opetuksen suuntautuneita. Tällainen julkaisujen kirjo on osoitus siitä, että hänen tutkimustuloksensa ovat paitsi tieteellisesti kiinnostavia myös hyödynnettävissä käytännön kielenkäyttölanteisiin, muun muassa opetuksen tarpeisiin. Se onkin tarpeen, sillä ironia ja ironisuuden sallivat tulkinnat ovat viime vuosina lisääntyneet — ainakin ne ovat saaneet entistä enemmän huomiota. Niinpä sanaketju »[on] ironista, että» tuottaa internetin hakukoneella kymmeniä tuhansia tuloksia, jotka ovat tyyppillisesti esimerkkejä kohtalonironiasta:

▷

Eikö olekin ironista, että laihuutta ja hoikkuutta ihannoivassa maailmassamme olemme tottuneet ylenpalttiseen mässäilyyn ja harrastamme sitä aina kun vain voimme, varsinkin juhla-aikoina. (Terveysinfo.net)

Toini Rahtu erottaakin väitöskirjassaan kohtalonironian ihmisen kirjoittamasta, vaikka hän tutkimuksessaan keskittyy jälkimmäiseen. Se, että myös aika luo ironiaa, liittyy mielestäni kiinnostavasti laajaan genrekäsitykseen, jonka mukaan tekstiksi voi määritellä lähes kaiken, minkä keskeillä elämme. Rahdun tutkimuksessa ironian tajusta tulee tekstin koherenssin tulkinnan tajua ja koherenssin tulkinta puolestaan on myös tilanteen tajua. Hän arvelee myös, että kaikki kielenkäyttö olisi tavallaan ironista. Tutkimuksen perusteella tämän voi sanoa pitävän siinä mielessä paikkansa, että siinä esitetty kuvaus ironian avautumisesta lukijalle on laajennettavissa tekstien lukemisprosessiin ja lukutaidon problematiikkaan yleisestikin.

Rahdun tutkimus lähentää asiategstejä kiinnostavasti kaunokirjallisuuteen ja samalla madaltaa näiden tutkimusalojen rajoja. Merkittävänä pidän sitä, että hänen kuvaamansa tulkintaprosessit riisuvat resection käsitteeltä esteettis-elitististä kuorutusta ja tuovat sen lähelle ihmisten arjen tekstimaailmaa.

Rahdun kieli- ja tekstikäsitys on dynaaminen ja kulttuurinen. Hän ottaa tutkimuksessaan laajasti huomioon vuorovaikutuksen monipuolisuuden. Rahdulle lukija on aktiivinen, merkityksiä luova osapuoli siinä missä tekstin tuottajakin. Tulkinnan pohjana on lukijan kulttuurinen tieto ja kokemus, joka tuottaa ironian monisärmäiset tulkinnat. ■

ANNELI KAUPPINEN

Sähköposti: anneli.kauppinen@jyu.fi

LÄHTEET

- HEIKKILÄ, ELINA 2006: *Kuvan ja tekstin välissä. Kuvateksti uutiskuvan ja lehtijutun elementtinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1065. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEIKKINEN, VESA 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 728. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOHVAKKA, HANNELE 1997: *Ironie und text. Zur Ergründung von Ironie auf der Ebene des sprachlichen Textes*. Frankfurt am Main: Lang.
- LAITINEN, LEA 1988: Pitääkö vaiko saako — modaaliverbin kaksoissidos. – *Virittäjä* 92 s. 57–83.
- LÄHTEENMÄKI, MIKA 1994: Ironia, relevanssi ja kielen dialogisuus: Kaikuteoria ironian selittäjänä. – *Virittäjä* 98 s. 339–356.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1026. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 926. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TAINIO, LIISA 2001: *Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä*. Suomalaisen Kirjal-

lisuuden Seuran Toimituksia 854.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura.

VARIS, MARKKU 1998: *Sumea kieli. Kier-
toilmausten muoto ja intentio suomen
kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran toimituksia 717. Helsinki:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieli-
opillisten muotojen toissijainen käyt-
tö*. Turun yliopiston suomalaisen ja
yleisen kielitieteen laitoksen julkai-
suja 28. Turku: Turun yliopisto.

Kotikielen Seuran ohjelmaa vuonna 2009

Lauantaina **4. huhtikuuta klo 10–14 Kotus-salissa, Vuorikatu 24** (Helsinki)
Tiedepoliittinen teemapäivä.

Puheenvuoroja ja keskustelua tiedepoliitikan ajankohtaisista asioista. Puheenvuoron esittävät

- tohtori, Suomen Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen yksikön johtaja **Pirjo Hiidenmaa**: *Näkökulmia tiedepoliitikkaan: mitä tutkijan tulee osata?*
- professori mvs. **Jaakko Leino**: *Fennistitohtori tehostuvilla työmarkkinoilla.*
- professori **Urpo Nikanne**: *Humanistit ja innovaatiopoliitikka.*
- tohtori, kansanedustaja ja eduskunnan sivistysvaliokunnan jäsen **Outi Alanko-Kahiluoto**: *Perus- ja soveltavan tutkimuksen ero poliittisessa päätöksenteossa*
- tohtori **Tapani Kelomäki**: *Mihin hyvä fennistiikka riittää?*

Kunkin puheenvuoron jälkeen on mahdollisuus keskusteluun. Loppukeskusteluun johdattaa dosentti, Virittäjän päätoimittaja **Tiina Onikki-Rantajääskö**.

Torstaina **1. lokakuuta klo 18.15 Tieteiden talon salissa 309**

Ansiokkaaseen pro gradu -tutkielmaan perustuva esitelmä. Tarkemmat tiedot ilmoitetaan myöhemmin Kotikielen Seuran verkkosivulla Kokoukset-osassa.

Torstaina **26. marraskuuta klo 18.15 Tieteiden talon salissa 505**

Aluemurteiden näkökulma suomen syntaksiin. Dosentti **Maria Vilkkunan** johtama hanke esittäytyy.

Tieteiden talon osoite on Kirkkokatu 6 (Helsinki).

LÄMPIMÄSTI TERVETULOA!